

Настъплението на девети пловдивски полк през Родопите в хода на Балканската война.¹

Станислав Николов Боянов

Undoubtedly, at the beginning of the second decade of the 20th century, Europe was following what was happening in the Balkans. Only two years before the outbreak of World War I, there was a serious military conflict. It goes down in history as the Balkan War.

In the Balkan War, the Bulgarian Army introduced and further developed many innovations in the art of war. They come as a result of new models of weapons, its skillful use by fighters and commanders. Questions related to how Bulgarian soldiers and officers at the local level coped with the tasks and problems they faced during their offensive against the Turkish army, especially in mountainous areas such as the Rhodopes, where the defenders have an indisputable advantage, also have their place in the scientific literature.

Без всякакво преувеличение може да се твърди, че Балканската и Междусъюзническата война от 1912–1913 г. са едни от най-добре изследваните събития в новата ни история. На тях са посветени стотици научни, документални, мемоарни, полемични, научнопопулярни, публицистични и художествени съчинения, които хвърлят обилна светлина върху всички страни на проблема. В най-големи подробности са проследени военните действия, плановете и споровете в главното командване, разногласията сред политиците, дипломатическите ходове на воюващите, намесата на великите сили, ролята на монарха, ентузиазмът и героизмът на българските войници, позициите на различните политически партии, допуснатите мними и действителни грешки, причините за поражението на България и др. Разбира се, цялата тази литература е оцветена от патриотичните, политическите, идеологическите и личностните пристрастия, а в много случаи и от грубите изопачавания на различните автори и участници в събитията.

Безспорно в началото на второто десетилетия на XX век Европа следи какво се случва на Балканите. Само две години преди избухването на Първата световна война се води сериозен военен конфликт. Той остава в историята като Балканска война.

¹ Настоящата статия е реализирана по проект ДН10/2

В Балканската война Българската армия внася и доразвива много новости в военното изкуство. Те идват в резултат на новите образци оръжие, умелото му използване от бойците и командирите. Много от тези новости се оказват полезни в започналата само две години по-късно Първа световна война, като армиите на големите държави ги прилагат успешно и ги усъвършенстват в своята практика. Българското командване прилага и най-новите постижения на военната наука, намерили място в Руско-Японската война от 1904–1905 г. и в току-що завършилите бойни действия на италианската армия срещу турците в Триполитания: артилерийския „огневи валяк“, употребата на авиацията като бойно средство, радиосмущение на противниковите връзки и др

В областта на стратегията особено оригинално е „скриването“ на 3-а армия и неолкокртното обединение на 1-ва и 3-а армии. Това са първите стъпки към създаването на крупни оперативни обединения, което окончателно се утвърждава в практиката на Първата световна война.

Трябва да се има предвид, че българската армия не е участвала в бойни действия от 1885 г. и едва ли са много офицерите и войниците, които имат боен опит, което още повече допринася за възхищението ни към военните победи на българската армия.

Въпроси свързани с това как българските войници и офицери на локално ниво са се справяли с задачите и проблемите, с които са се сблъскали по време на своето настъпление срещу турската армия особено в планинска местност като Родопите, където отбраняващите се имат безспорно предимство, имат също своето място в научната литература.

Авторът на настоящето изследване е родом от Пловдив и живее на 10 м. от мястото на бившите казарми на девети пехотен пловдивски полк. Всичко това, а и интересът към поставените по-горе въпроси от рода на как са се справяли с поставените им бойни задачи „необстреляните“ български войници, подофицери и младши офицери в първите дни на войната, доведе да това, че се започнаха проучвания именно върху дейността на 9 пехотен пловдивски полк по време на Балканската война.

Главните източници на информация в проучването са архивният фонд на девети пехотен пловдивски полк, който се съхранява в ДВИА – 9, ф. № 341, оп. 2, а.е. 1. Характеристиката на документите в посочения фонд ни позволяват да открием следните типови документи: Прикази, заповеди и заповедни книги по личния състав, въоръжението,

домакинската, учебната и строевата част на 9-и пех. Пловдивски полк (1886-1955г.), на 9-а дружина (1912-1913). Оперативни заповеди (1912-1913), оперативни преписки по действията на 9.пех. полк (1912-1913). Дневници, релации и описания на бойните действия (1912-1913). Спомени и снимки от Балканската война (1912-1913г.). В същия фонд се съхраняват и документи от дейността на полка през Междусъюзническата война, Първата и Втората световни войни. Служебният живот на армейското съединение до неговото закриване през 1955 г. също е добре отразено сред архивните материали на ф. 341 на ДВИА.

В ТД-Пловдив към ДА-Архиви, се съхранява личен фонд на о.з. майор Петър Спасов, в който фондообразувателя е събирал документи за въоръжените сили на България от Освобождението до 60-те години на 20 век. И там има документи отразяващи действията на девети пехотен пловдивски полк по време на Балканската война.

Сред литературата посветена на Балканската война има едно произведение със заглавие „История на девети пехотен пловдивски полк“. Авторът му Георги Мустакерски скромно се е нарекъл „съставител“. При сравнение между текста в книгата и архивните материали се показва сходство между тях, явно е че Мустакерски е използвал архивни документи на девети пехотен полк, като за съжаление не е посочено откъде той е ползвал информацията в тях. Но от биографията му е известно, че той е заемал различни длъжности във военното министерство и в щаба на армията, като достига до чин полковник. Явно е че служебното му поприще му дава възможност да използва архивните масиви на армията.

Според Мустакерски девети пехотен пловдивски полк води началото си от четвърта опълченска дружина от Българската Земска войска, която е формиран като част от руските войски по време на Руско-Турската война 1877-1878 г. (Мустакерски 1935: 12) Явно авторът е използвал недостигнали до съвременните архиви документи защото най-ранните запазени във фонда на полка (ДВИА, ф. 341) са от 1886 г. В посочената книга е отбелязано (Мустакерски 1935: 12), че след създаването на Източна Румелия (14.04.1879), новото наименование на бъдещия девети пловдивски полк е първа и втора дружина от източнорумелийската милиция.

След победоносния край на Сръбско-българската война започва реорганизацията на обединената армия на Княжеството. Така се стига до издаването на Указ № 61 от 23

декември 1885 г. на българския княз Александър I за създаването от войсковите съединения на Южнобългарската милиция на четири пехотни полка - Пловдивски, Шейновски, Сливенски и Шипченски. Със Заповед № 24 от 24 януари 1886 г. на Военното ведомство Пловдивският е наименуван Девети пехотен Пловдивски полк. Формирането на полка става след сключването на мира със Сърбия през месец март 1886г. Едва на 28 март четирите дружини на 9-и пехотен полк се събират в Пловдив. Така Първа пловдивска дружина на Източнорумелийската милиция образува I дружина на полка, Втора пловдивска дружина образува II дружина на полка, а Трета Пазарджишка и Четвърта Пещерска дружина образуват съответно III и IV дружина. Всяка една дружина се състои от четири роти с обща номерация от 1 до 16. На 31 август 1886 г. полкът получава първото си бойно знаме (ДВИА, ф. 341, оп. 1, а.е. 1).

Първата сграда от казармите на полка е изградена през 1884-1886 г. по проект на италианския архитект Пиетро Монтани. Именно по това време той проектира първата сграда от казармения комплекс на полка в западната част на квартал Кършияка. Тогава това са свободни полета между левия бряг на река Марица и Пазарджишкото шосе, удобни за плацове и тренировъчни полигони. Комплексът е завършен през 90-те години на XIX век, когато командир на полка е полковник Васил Делов (Мустакерски 1935: 17).

На 13 февруари 1888 г. полкът се кръщава на името на Н.Ц.В. Княгиня Клементина - майката на българския княз Фердинанд I. Това е изключително признание за пловдивския полк, защото всички съвременници изтъкват огромното уважение и преклонение на княза към своята майка и нейното място в неговия живот. Самият княз Фердинанд I също е зачислен като офицер в полка.

Полкът се рекрутира от Пловдив и Горнотракийската низина с районите на днешните градове Брезово, Раковски, Калояново, Съединение, Хисаря, Стрелча, Панагюрище, Стамболийски, Перушица и Асеновград.²

При обявяването на всеобща мобилизация на 17.09. 1912 г. полкът бързо се попълва в своя военновременен състав: офицери, подофицери и войници — 4860, коне —

² http://www.sitebulgarizaedno.com/index.php?option=com_content&view=article&id=276 (достъпен на 14.04.2021)

762, каруци — 62, картечници — 4. Бойните действия започва в състава на Родопския отряд от 2-ра пехотна дивизия.³

При обявяването на войната между Османската империя и царство България на 05.10., девети полк се намира на изходни позиции около Батак. Полкът навлиза във вражеската територия разделен на две колони (ДВИА, ф. 341, оп. 1, а.е. 1, л. 11).

Дясната колона, състояща се от 2 и 4 дружина се насочва по направлението Батак – Доспат, 13, 14 и част от 15-та рота са отделени под командването на капитан Кирилов за овладяването на граничните турски постове „Соуджак“, „Фати“, „Гаргалака“ и „Папаз тепе“ (Мустакерски 1935: 17). В крайна сметка е превзет само укрепения турски пост „Соуджак“, причини за неуспеха на отряда на Кирилов не са посочени в откритите източници, но в следващите доклади (ДВИА, ф. 341, оп. 1, а.е. 1, л. 11-14) се споменава, че друг турски пост (Тилкили) представлява масивна каменна сграда с бойници по покрива, окопи, които ограждат самата сграда в няколко линии и защитниците са в състав на половин рота редовна армия и въоръжени помаци от околните села. Полкът не разполага със силно артилерийско подразделение и затова тези погранични турски укрепления се превземат с масирана атака на пехотните роти и там където противника се състои от въоръжени помаци българската атака е успешна, (Мустакерски 1935: 22) но при добре организирана съпротива от редовната турска армия, напредването на българите е затруднено.

В продължение на два дни капитан Кирилов не може да справи със съпротивата на турските гранични укрепления. На седми октомври той получава заповед да превземе посочените по-горе укрепените гранични постове на всяка цена (Мустакерски 1935: 22). Това се случва единствено с подкрепата на една планинска батарея, която прехвърляйки се от позиция на позиция, успява да покори „Гаргалака“ към 13:30, а в полунощ и „Фати“. „Папаз тепе“ е превзет с щикова атака още сутринта (ДВИА, ф. 341, оп. 1, а.е. 1, л. 16).

Лявата колона на полка състояща се от първа и трета дружина се придвижва по пътя от Батак през село Фетен за Тиклики. Вече беше споменато, че въпросния турски граничен пост представлява силно укрепена каменна сграда, която е само един от елементите на изградените от османците укрепена позиция, която включва система от

³ Кратък енциклопедичен справочник на Първата балканска война 1912–1913 г. https://electronic-library.org/books/Book_0074.html (достъпен на 29.01.2021)

окопи, които имат като своеобразни ДОТ-ве⁴ укрепени жилищни постройки (ДА-Пловдив, ф. 1791, оп.1,а.е.3, л.6). По-долу в същия доклад се съобщава, че гората свършва на около 150 метра от турските позиции, което означава, че скритото придвижване на българите е до това разстояние (150 м.). Атаката срещу „Тилкили“ започва в 08:00 на 06.10., но е неуспешна поради „откритото разстояние“ (ДА-Пловдив, ф. 1791, оп.1,а.е.3,л.6). Едва с пристигането на 2-ра планинска батарея, турците са принудени да се оттеглят. За качеството на османските укрепления сочи и факта, че сградата на „Тиклики“ не е превзета, а е запалена и защитниците и загиват от огъня.

Няколко извода могат да се направят от описаните от различните източници сведения за първите сблъсъци на пловдивчани с вековния враг. На първо място трябва се отбележи малкия брой оръдия и картечници, с които трябва да се подпомага настъплението особено срещу укрепени позиции. Известният британски военен историк Базил Лидл Харт, в книгата си „История на Първата световна война“, доказва със статистически данни, че обстрелът на вражеска окопна система с оръдия от различен калибър и картечници, принуждава защитниците да се укриват в окопите и те не могат ефективно да защитават своите позиции. Разбира се действията на девети пехотен пловдивски полк в Родопите са в много по-малък мащаб от грандиозните бойни полета на последвалата Световна война, но явно принципите на описаните от Лидъл Харт бойни тактики са валидни и през Балканската война. От посочените по-горе примери, става ясно, че наистина артилерията е „царица на войната“ и, че без нейното участие и помощ към пехотата, действията на девети полк в първите дни на войната биха били силно затруднени. Пример за значението на артилерията е и факта, че предприетото контранастъпление от страна на османски нередовни части в размер на над 500 души и насочено към българските гранични постове „Хамам бунар“, „Дамлъ дере“ и „Тосун кара“ е отблъснато с помощта на втора и трета рота от клементинския полк, които използвайки едва две оръдия постигат впечатляващи резултати, „башибозукът се изплаши от първите залпове на артилерията и отстъпили“ (ДА-Пловдив, ф. 1791, оп.1,а.е.3, л.7).

Като друга причина за първоначалните затруднения на девети полк в овладяването на турските укрепени гранични пунктове, се откроява и съвсем естествения страх на „необстреляни“ войници да атакуват укрепени позиции под обстрела на вражеските

⁴ Дълговременни Отбранителни Точки.

войници. И макар че в докладите това да не се споменава като причина, все пак не е възможно друго основание за тази хипотеза, защото при изпълнение на своите задачи, а именно превземането на турските укрепени гранични пунктове, българските войници имат нужда от подкрепата на артилерия за успешния им завършек.

В периода 8-14 октомври, девети пловдивски полк стремително продължава своето настъпление в посока Девин-Сатовча. След преодоляването на османската съпротива и превземането на посочените селища, клементинци срещат сериозно препятствие в укрепления от противника връх Костадин (1450 м.).

В Сатовча на 13-14.X.1912г. от Драма пристига един турски табор,⁵ който трябва да пресрещне настъпващите към Неврокоп български войски от 9-ти Пловдивски полк. Следобед на 15.X.1912 г. разузнаването донася (ДВИА, ф. 341, оп. 1, а.е. 1, л. 22) на полковото командване, че на вр. Костадин и околните височини има окопал се аскер и башибозук. Започва ожесточен бой. Противникът яростно се мъчи да задържи позициите си. Настъпва мрак, а позицията още не е завзета.

Тогава командирът на 4-та дружина на 9-ти Пловдивски полк майор Никола Топалов, отива на десния фланг, за да насърчи войниците и да ускори завземането на върха. Там сражаващите се български части са на стотина крачки от противниковата позиция и са обстрелвани от ожесточен огън. Преценявайки положението, майор Н. Топалов изважда сабята си, излиза пред веригата и с мощен вик "Напред, на нож!" и "Ура" повежда войниците в атака. Войниците се втурват след командира си и с няколко скока влизат в позициите на противника. Схватката е кратка. Турците дават убити един офицер и петнадесет редници, а другите се разбягват, изоставяйки на бойното поле оръжие, ранени и убити (ДА-Пловдив, ф. 1791, оп.1,а.е.3, л.15).

В този бой загиват

1. Майор Никола Лазаров Топалов
2. Подофицер Делчо Червенаков от гр. Клисура
3. Редник Благой Саев от с. Царимир
4. Редник Петко Анакиев (неизвестно месторождение)
5. Редник Иван Шишков от с. Бабек

⁵ Табур или табор е главната структурна единица (батальон) в състава на въоръжените сили на Османската империя.

6. Редник Тодор Хаджийски от Ново село⁶

Всички убити са погребани в същия ден на вр. Костадин, наречен вече "Майоров гроб". В края на 30-те години на ХХ век, по инициатива на кмета на Сатовча-Паскалев, в центъра на селото е предложено да бъде издигнат паметник на загиналите през Балканските войни и Първата световна война. Костите на загиналите от връх Костадин (Майоров гроб) са погребани под знамената в центъра на селото. Победата на вр. Костадин е решаваща за освобождението на гр. Неврокоп.

И в този конкретен случай се вижда ясно трудностите, които изпитват бойците от девети полк при преодоляване на укрепени позиции под силен вражески огън. Младшите офицери и подофицери също явно изпитват трудности да поведат веригата от войници към врага. От описанието на сражението при вр. Костадин е видно, че българите са достигнали съвсем близо до турските окопи, и там вероятно силния османски насрещен огън ги е принудил да „залегнат“. Това е критичен момент от всяко едно подобно настъпление, защото толкова близо до вражеските линии отстъплението би означавало тежки загуби, а евентуално продължаване на атаката също е трудно защото е ясно, че първите, които се изправят неименуемо ще бъдат покосени от куршумите на неприятеля. И именно тук е важната роля на младшия и подофицерски състав, които трябва да мотивират дали с личен пример или с други средства за въздействие войниците да продължат своето настъпление, но в конкретния случай те не се оказват на необходимата висота, на която се оказва техния старши командир – майор Топалов. Самият брой и чин на жертвите от българска страна показва, че от общо 6 жертви, имаме един старши офицер, подофицер и четирима редници, което е недопустимо в реални бойни действия, като единствената възможна причина за това е неопитността и съвсем естествения страх от смъртта при българските войници, което се преодолява единствено с рутина и честото преминаването през подобни ситуации. Жертвите сред турците също не са големи, което е показател, че сред техните войници и офицери желанието за бягство от бойното поле е по-голямо от това да защитават позициите си докрай.

Полкът получава заповед да настъпи към град Драма и следващите действия на пловдивчани се развиват в равнинна местност, което значително улеснява настъплението на клементинци. Пътят към Драма минава през село Просечен, което е заето от силен

⁶ <http://bgwars.net/p-Boyat-pri-vruh-sv.-Kostadin-36> (достъпен на 29.01.2021)

турски отряд, който има и подкрепата на артилерия. Българите са посрещнати от силен топовен обстрел, който първоначално спира тяхното движение, но след кратко спиране девети полк развърща своята артилерия, умело построява пехотните си части за настъпление и буквално в последвалото сражение „свива“ фланговете на противника и го обръща в безредно бягство(ДВИА, ф. 341, оп. 1, а.е. 1, л. 43). След този успех Драма е превзет и победоносния поход девети пловдивски полк през Родопите приключва. Трудностите, които изпитват бойците на девети полк по височините на Родопа планина, каляват техния характер и са безценен урок по войнско майсторство. Предстоят още много победи на пловдивчани по бойните полета на Тракия и Македония.

Използвана литература

Мустакерски 1935: Мустакерски, Г. История на девети пехотен пловдивски полк, 1935, Б.м.

Списък на съкращенията

ДВИА – Държавен военноисторически архив